

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

МИХАЛЬСЬКА Світлана Анатоліївна

УДК 159.922.6:37.018.1

**РОДИННЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК КОМУНІКАТИВНО-
МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА**

19.00.07- педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ-2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник- доктор психологічних наук, професор
Кузьменко Віра Ульянівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, професор кафедри
теоретичної та консультативної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Піроженко Тамара Олександрівна,
Інститут психології імені Г.С.Костюка
АПН України, завідувач лабораторії
психології дошкільника;

кандидат психологічних наук, доцент, **Дятленко
Наталія Михайлівна,**
Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Б.Д.Грінченка,
завідувач кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти

Захист відбудеться 15 грудня 2010 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «_9_» листопада 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, розробленої з урахуванням змін, внесених 6 липня 2010 р. у Закон України «Про дошкільну освіту», передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

На сучасному етапі дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою системи загальної середньої освіти в Україні. Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття, що передбачає залучення до дошкільної освіти дітей з різних соціальних прошарків населення, перш за все із неблагополучних родин та створення рівних стартових умов для подальшого навчання дітей у школі.

Введення обов'язкової дошкільної освіти актуалізує вивчення проблеми спілкування між дітьми з родин різного типу. Проблему спілкування вивчали І.Д. Бех, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, О.В.Запорожець, Я.Л.Коломинський, О.О.Леонтєв, М.І. Лісіна, О.В.Пісарєва, В.В.Рубцов, Т.С.Яценко, а психологічні аспекти спілкування в сім'ї – М.І.Алексєєва, О.І.Бондарчук, С.М.Геник, О.В.Горецька, В.С.Заслуженюк, К.В.Седих, В.А.Семиченко та інші.

Важливість комунікативно-мовленнєвого розвитку у процесі становлення особистості та індивідуальності дошкільника обґрунтували у своїх працях Г.М.Андрєєва, А.М.Богущ, Н.М.Дятленко, Г.І.Капселя, О.Л.Кононко, С.В.Корницька, К.Л.Крутий, В.У.Кузьменко, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.О.Рєпіна, А.Г. Рузьська та ін. Доведено, що міжособистісна комунікація в сім'ї необхідна не лише для обміну інформацією, виконання ролей у спільній діяльності, але й для встановлення міжособистісних стосунків, набуття соціального досвіду, пізнання навколишнього світу та самопізнання.

Сучасна педагогічна та вікова психологія актуалізує проблему подальшої розробки теоретичних положень та одержання нових емпіричних фактів щодо вивчення тих чинників, що сприятимуть особистісному зростанню і комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільника. Особлива увага при цьому приділяється вивченню середовища, в якому відбувається процес розвитку дитини дошкільного віку. Тим не менше, якщо особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників достатньо досліджені та знайшли своє висвітлення у психолого-педагогічній літературі, то вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника вивчено недостатньо. Загалом вивчення наукової літератури з проблеми комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника виявило відсутність спеціальних досліджень щодо особливостей впливу родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє теоретичне та експериментальне вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: "Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника".

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами дослідження.

Тема дисертаційного дослідження відповідає тематичному плану наукових досліджень кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №5 від 29.11. 2007 р.) і узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 1 від 29.01.2008 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальному вивченні родинного спілкування та його впливу на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника, розробці та апробації програми підвищення рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників шляхом впливу на родинне спілкування з дитиною.

В основу дослідження ми взяли наступне **припущення**: комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника детермінується особливостями родинного спілкування, а диференційоване урахування цих особливостей при організації системи формувальної роботи сприятиме покращенню комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблем спілкування, родинного спілкування з дітьми дошкільного віку, визначити чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.

2. Розробити методику діагностики та експериментально визначити тип родинного спілкування батьків з дітьми, виявити особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

3. Виявити вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника, встановити взаємозв'язки між типом родинного спілкування та особливостями комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

4. Обґрунтувати, розробити і апробувати програму підвищення ефективності родинного спілкування та встановити зміни, що з'являються у комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільників у зв'язку із цим.

Об'єкт дослідження – комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника.

Предмет дослідження – психологічні особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника під впливом родинного спілкування.

Теоретико-методологічна основа дослідження: положення про вплив спілкування на розвиток психічних функцій (Л.С. Виготський, В.В.Давидов, С.Д.Максименко, С.Л.Рубінштейн), фундаментальні положення вітчизняної і зарубіжної психології щодо розвитку спілкування (О.Ф.Бондаренко, Я.Л.Коломинський, О.О.Леонт'єв, Н.І.Пов'якель, В.В.Рубцов, А.Г.Рузьська, В.А.Семиченко, Т.С.Яценко), теорія генези спілкування (Г.М.Андреева, М.І.Лісіна, Б.Ф.Ломов, О.О.Смірнова), концепція особистісно орієнтованого виховання (І.Д.Бех, І.С.Булах, О.Л.Кононко, Р.В.Павелків, В.М.Ямницький), положення про роль спілкування з дорослими у психічному розвитку дитини дошкільного віку (А.М.Богущ, М.І. Лісіна, О.В. Запорожець, Ю.О.Приходько та ін.), теоретичні

положення педагогічної та вікової психології про сутність та закономірності індивідуального розвитку особистості дитини дошкільного віку (Л.І.Божович, В.К.Котирло, С.Є.Кулачківська, В.У.Кузьменко, В.С.Мухіна, Д.Ф.Ніколенко), концепція комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку (Т.О.Піроженко).

Методи дослідження. У роботі використовувалась система методів, що включає: теоретичний аналіз літературних джерел з метою визначення стану розробленості означеної проблеми, їх систематизація та узагальнення; емпіричні методи: опитування, спостереження, бесіди з дітьми та батьками, аналіз продуктів дитячої діяльності. Для діагностики типу родинного спілкування використано методики: діагностика батьківського ставлення (А.Я.Варга, В.В.Століна), методика PARI (Е.Шиффер, Р.Белла), опитувальник «АСВ», «Оцінка дорослими невербальної поведінки дитини» (для батьків) Т.О.Піроженко. Для діагностики комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника були використані методи дослідження фонетико-фонематичного, синтаксичного та семантичного розвитку: методики Т.О.Ткаченко з «Альбому індивідуального обстеження дошкільника», «Особливості мовленнєвого розвитку дошкільника» А.О.Павлова, Л.О.Шустова, «Діагностика мовленнєвих здібностей» Ю.В.Мікляєва, В.М.Сидоренко, тесту «Володіння зв'язним мовленням», «Словниковий запас», експериментальної ситуації для вивчення розуміння значень слів, «Вивчення мотивів взаємодії з дорослими» (Г.А.Урунтаєва, Ю.О.Афонькіна), «Вивчення типу спілкування дитини з дорослим» (М.І.Лісіна, Х.Шерязданова), Рене Жилия для вивчення сімейних стосунків, взаємодії з оточенням, «Вивчення особистісних очікувань дитини в спілкуванні з дорослими» (Г.А.Урунтаєва, Ю.О.Афонькіна), «Вивчення навичок культури спілкування з дорослими», «Одномиттєвих зрізів структури груп дитячого садка», «Вивчення навичок культури спілкування з однолітками», «Вивчення критеріїв вибору партнера для спілкування» (Г.А.Урунтаєва, Ю.О.Афонькіна); констатувальний та формувальний експерименти, методи активного соціально-психологічного навчання, статистичні методи обробки експериментальних даних (критерій χ^2 , кореляційний аналіз).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського дошкільного навчального закладу «Олімпійський» № 5 та Кам'янець-Подільського багатопрофільного навчально-реабілітаційного центру.

В експериментальній роботі на різних етапах дослідження брали участь 150 дітей молодшого та старшого дошкільного віку, 70 родин (120 батьків). Дослідження проводилось упродовж 4 років (з 2006 по 2009 рік).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *вперше* досліджено вплив типу родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника, виділено компоненти комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника з урахуванням комплексу критеріїв (мовленнєвий розвиток дитини за фонетико-фонематичним, синтаксичним, семантичним критеріями); комунікативний розвиток дитини у спілкуванні з батьками (за типом та мотивами спілкування з батьками, ставленням до батьків та очікуванням від спілкування з ними, культурою спілкування) та однолітками (за

комунікативними вміннями, культурою спілкування, вибором партнера для спілкування); визначено рівні (високий, середній та низький) комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та типи родинного спілкування (гармонійний, ліберальний, авторитарний, індіферентний, негармонійний); показано, як змінюється вплив типу родинного спілкування залежно від віку дітей; обґрунтовано, розроблено та апробовано програму підвищення ефективності родинного спілкування дитини дошкільного віку, яка включає семінар-тренінг для батьків „Родинне спілкування як умова комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку” та розвивально-корекційні заняття (що проводились спільно з батьками та дітьми);

- *розширено та доповнено* уявлення про вікові та індивідуальні особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника, що утворюються під впливом спілкування в сім'ї;

- *набуло подальшого розвитку* питання про показники та залежність комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника від своєрідності родинного спілкування, типові проблеми, що виникають у родинах з несприятливими типами спілкування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс методик діагностування рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника і особливостей родинного спілкування. Програма розвивальної роботи і вироблені на її основі практичні рекомендації можуть бути використані практичними психологами, вихователями, логопедами, соціальними педагогами дошкільних навчальних закладів у взаємодії з батьками для підвищення успішності комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Теоретичні та експериментальні результати можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх вихователів, психологів у курсах «Вікова та педагогічна психологія», «Психологія дошкільника», «Психологія спілкування» та при розробці навчальних посібників, рекомендацій та науково-методичних порад.

Впровадження результатів дослідження здійснювалось у навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку Кам'янець-Подільського дошкільного навчального закладу «Олімпійський» комбінованого типу №5 (довідка № 89 від 15.03.2010р.), Кам'янець-Подільського багатoproфільного навчально-реабілітаційного центру (довідка № 14 від 18.02.2010 р.), а також зі студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 8 / 28-00-00 від 12.02.2010 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на Міжнародній науково-практичній конференції «Гене́за буття особистості» (Київ, 2006 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2007 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Духовність у становленні та розвитку особистості» (Київ – Кам'янець-Подільський, 2007 р.), на VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми практичної психології" (Херсон, 2008 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції

"Психологічна допомога особистості: сучасний стан та перспективи розвитку" (Рівне, 2008 р.), на II Міжнародній науково-практичній конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (Київ, 2009 р.), на IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2009 р.), на Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви» (Чернівці, 2009 р.), на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Київ – Кам'янець-Подільський, 2009 р.), на щорічних звітних конференціях викладачів та аспірантів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2006-2009 рр.), засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2006-2009 рр.), на щорічних звітних конференціях викладачів та аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені І.Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2006-2008рр.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у 17 одноосібних публікаціях, 8 з них – у фахових виданнях ВАК України, матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел (204 найменування, з них 4 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації 242 сторінки. Основний текст дисертації викладено на 170 сторінках. Робота містить 15 таблиць, 10 рисунків на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, представлено зв'язок роботи з науковими планами, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу та завдання дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження, публікації і структуру роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми спілкування та комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника» обґрунтовано теоретико-методологічні засади проблеми спілкування, комунікативно-мовленнєвого розвитку в дошкільному віці, визначено специфіку родинного спілкування та чинники і критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку та родинного спілкування завжди цікавила науковців. Класичними фундаментальними працями, в яких висвітлено зв'язок психіки і мовлення, вважаються дослідження Л.С. Виготського, Ж.Піаже, О.О.Леонтьєва, Д.Б.Ельконіна та ін. На важливості дослідження психології мови наголошують Б.Г.Ананьєв, О.М.Гвоздев, М.І.Жинкін; мовлення – Т.В.Ахутіна, Л.С.Виготський, Л.І.Божович, І.О.Зімняя, Т.О.Ладиженська та ін.

У психології поняття «спілкування» розглядається як: обмін думками, почуттями, переживаннями (Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн); різновид людської діяльності (Б.Г.Ананьєв, В.В.Давидов, М.С.Каган, О.О.Леонтьєв); сторона спільної

діяльності і як самостійний феномен, окремий від діяльності (Г.М.Андрєєва, М.І.Лісіна); специфічна соціальна форма інформаційного зв'язку (Б.Д.Паригін) тощо. Також різні аспекти спілкування вивчали О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, Л.Н.Галігузова, О.В.Запорожець, Я.Л.Коломинський, О.В.Пісарєва, Т.О.Пивоварчук, В.В.Рубцов, Є.О.Смірнова, Т.С.Яценко та ін. Така різноплановість пояснюється недостатньою розробленістю питання, а також труднощами виокремлення спілкування як специфічного явища з інших сфер суспільного життя.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток розглядають як процес становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточенням, в якій віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування. Дослідженням проблем комунікативно-мовленнєвого розвитку, зокрема у процесі спілкування з дітьми дошкільного віку в сім'ї, займалися відомі психологи О.І.Бондарчук, Н.М.Дятленко, С.М. Геник, М.І.Лісіна, Г.І.Капселя, С.В.Корницька, О.Л.Кононко, В.У.Кузьменко, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.О.Рєпіна, А.Г.Ружська та інші. Вони дійшли висновку, що міжособистісна комунікація в сім'ї важлива для обміну інформацією, виконання ролей у спільній діяльності, встановлення та розвитку міжособистісних стосунків, самопізнання.

У сучасній психології проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку та родинного спілкування належить до найскладніших та найактуальніших. Особлива увага науковців зосереджена на міжособистісній комунікації в сім'ї, виконанні ролей у спільній діяльності, встановленні та розвитку міжособистісних стосунків, пізнанні навколишнього світу та самопізнанні (А.М.Богущ, Л.О.Калмикова, К.Л.Крутий, Т.О.Рєпіна, ін.). Виділяючи поняття комунікативно-мовленнєвого розвитку, Т.О.Піроженко запропонувала його визначення як процесу становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточуючими, в чому віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування.

На думку окремих авторів (В.А.Семиченко, В.С.Заслуженюк, В.М.Піча), родина регулює різноманітні взаємини своїх членів із зовнішнім світом. Спілкування з дорослими є головним фактором психічного розвитку з народження дитини упродовж перших семи років її життя, тому порушення родинного спілкування є одним із найбільш значущих чинників виникнення негативних тенденцій у комунікативно-мовленнєвому розвитку дитини.

Міжособистісна комунікація в сім'ї сприяє обміну інформацією, виконанню ролей у спільній діяльності, встановленню та розвитку міжособистісних взаємин, пізнанню партнера та самопізнанню (Г.М.Андрєєва, Е.Г.Ейдемільер, Т.Гордон). Виділені умови ефективного родинного спілкування, що включають як загальні принципи організації успішного спілкування, так і специфічні норми та правила, що застосовуються у сім'ї: відкритість та висока активність спілкування, необхідна міра саморозкриття в процесі спілкування, конгруентність спілкування, погодження уявлень про родинний устрій, точність невербальної комунікації, сензитивність до висловлювань партнера, безоцінне та емпатійне прийняття партнера.

Огляд досліджень, присвячених проблемі чинників розвитку мовлення, показав, що визначальною є потреба спілкування (М.І.Лісіна, М.Р.Львов), а провідним чинником розвитку спілкування є середовище (О.О.Бодальов).

Т.О.Піроженко виділяє такі чинники комунікативно-мовленнєвого розвитку: актуалізація особистісних новоутворень: потреб, мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, емпатійних якостей, що опосередковують комунікативну діяльність дитини в процесі її взаємодії з навколишнім світом; стиль взаємин педагога з вихованцями; організація специфічно дитячих видів діяльності, пов'язаних з комунікацією і які забезпечують своєчасний розвиток комунікативно-мовленнєвих досягнень дитини.

Спираючись на здійснений теоретичний аналіз проблеми, розроблено авторську програму експериментального дослідження, спрямовану на виявлення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та типу родинного спілкування, що дає змогу встановити вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку.

У другому розділі «Емпіричне вивчення особливостей родинного спілкування як чинника комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку» обґрунтовано методику та результати констатувальної частини дослідження; визначено доцільність використання обраного комплексу психодіагностичних методик; описано критерії, показники, рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників, показано особливості впливу родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника.

На етапі констатувального експерименту діагностична робота відбувалась у двох напрямках. Перший спрямований на з'ясування типу родинного спілкування. Другий – на вивчення актуального рівня мовленнєвого та комунікативного розвитку дитини дошкільного віку. Встановлення типу родинного спілкування відбувалось за критеріями: прояв ставлення до дитини (дистанція в спілкуванні, ставлення батьків до спілкування з дитиною), стиль спілкування (жорсткість вимог щодо виховання дітей, характер суджень про інших, особистий досвід спілкування, комунікативна толерантність); невербальні засоби спілкування дитини (жести, міміка дітей).

Для визначення комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку виділено такі компоненти: *мовленнєвий розвиток*, який вивчали за критеріями: фонетико-фонематичним (сприйняття мовленнєвого матеріалу на слух, ритму, фонематичне сприймання, звуковимова, лексичний склад мовлення, мовленнєва активність, розуміння граматичних конструкцій); синтаксичним (словотворення, складання речень, словниковий запас); семантичним (розуміння мовлення, семантичне орієнтування); *комунікативний розвиток* вивчали за критеріями: 1) у спілкуванні з батьками: тип та мотиви спілкування з батьками (характер висловлювання, тривалість контактів, ставлення дитини до спілкування з батьками; мотиви взаємодії); ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними (зміст та словесні коментарі до малюнків, процес малювання); культура спілкування (характер розмови, звернення до батьків); 2) у спілкуванні з однолітками: комунікативні вміння (вміння домовитись, контроль виконання діяльності, ставлення до результату діяльності, надання допомоги); культура спілкування (звернення до однолітків, характер розмови); вибір партнера для спілкування (ставлення до ровесників, рівень злагоди в групі).

В результаті дослідження особливостей родинного спілкування нами було виділено такі типи спілкування батьків і дітей:

1) гармонійний тип, що характеризується оптимальним емоційним контактом. Батькам подобається дитина такою, якою вона є, вони поважають її індивідуальність, прагнуть проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють її інтереси і плани, зацікавлені справами дитини, багато часу спілкуються з дитиною (19,6%);

2) ліберальний тип, що характеризується вседозволеністю, надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Батьки прагнуть приписати дитині особисту і соціальну неспроможність, інтереси, захоплення, думки і відчуття дитини здаються несерйозними, притаманний низький рівень контролю з боку батьків (47,8%);

3) авторитарний тип, що характеризується зайвою концентрацією на дитині, батьки віддають їй багато сил і часу, позбавляють самостійності, пригнічують, ставлячи численні обмеження і заборони, вимагають від дитини беззастережної слухняності (17,4%);

4) індіферентний тип, що характеризується поверховістю, легковажністю до питань виховання, неуважним ставленням до дитини, надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Батькам здається, що дитина не досягне успіху в житті через низькі здібності і мало часу приділяють спілкуванню з дітьми (8,7%);

5) негармонійний тип, що характеризується надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Здебільшого батьки відчують та виявляють по відношенню до дитини злість, роздратування, образу, не довіряють дитині і не поважають її, прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю, не можуть пристати на її точку зору (6,5%).

На основі проведеної експериментальної роботи виділено рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку досліджуваних дітей.

Високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку відзначається високим рівнем фонетико-фонематичного, синтаксичного та семантичного розвитку; дитина використовує різні компоненти невербальної поведінки, налагоджує спілкування з ровесниками; очікує від дорослих схвалення, у взаємодії з ними виявляє прагнення до отримання нових вражень.

Середній рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку відзначається середнім рівнем за усіма критеріями; дитина розуміє деякі компоненти невербальної поведінки партнера, використовує невербальні засоби спілкування; дитина очікує від дорослих схвалення; спостерігається значна кількість контактів під час спілкування.

Низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку відзначається низьким рівнем за усіма критеріями; контактовстановлювальні засоби слабо виражені, спостерігається розуміння деяких компонентів невербальної поведінки партнера; очікує від дорослих осуду, взаємодії з ними виявляються у бажанні отримати увагу дорослого, послухати казку; спілкування носить вибірковий і нетривалий характер.

Аналіз даних, отриманих у ході вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку, показав, що у молодшому дошкільному віці високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку виявлено у незначній кількості дітей (11,8%), середній у більшості (55,1%), а низький – у значній частини дітей (33,1%). У старшому дошкільному віці високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку виявлено у 34,6% досліджуваних, середній у 52,1%, низький – 13,3%.

У ході діагностичної роботи з дошкільниками був встановлений взаємозв'язок між типом родинного спілкування та комунікативно-мовленнєвим розвитком дошкільника, що представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика типу родинного спілкування та рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника (у %) n=120

№	Тип родинного спілкування	Рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку		
		Високий	Середній	Низький
1	Гармонійний	50,5%	49,5%	0%
2	Ліберальний	1,5%	70,2%	28,3%
3	Авторитарний	7%	47,5%	45,5%
4	Індиферентний	0%	75%	25%
5	Негармонійний	0%	33,4%	66,6%

Якщо розглянути детальніше виділені нами типи родинного спілкування, то виявляється що, найбільш високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників зустрічається при гармонійному (50,5%) та авторитарному (7%) типах родинного спілкування. Це зумовлено тим, що дитина в сім'ї, з авторитарним типом родинного спілкування, знаходиться в центрі уваги батьків, вони прагнуть пришвидшити розвиток дитини. При індиферентному та негармонійному типах родинного спілкування високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку у дошкільників відсутній. У таких родин спостерігаються такі закономірності поведінки батьків: низький рівень контролю за дитиною, ігнорування або засудження вияву дитячої ініціативи, не виявляють інтересу до дитини, через це недостатньо часу проводять з нею, що в свою чергу призводить до середнього і низького рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини. Низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників найчастіше зустрічається при негармонійному (66,6%) та авторитарному (45,5%) типах родинного спілкування. Доведено статистично наявність взаємозв'язку між типом родинного спілкування і комунікативно-мовленнєвим розвитком. В групі досліджуваних коефіцієнт кореляції становив +0,95, що корелює на значущому рівні $p \leq 0,001$.

Таким чином, можна стверджувати, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників значною мірою зумовлюється типом родинного спілкування. Найбільш сприятливим для комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника є гармонійний тип родинного спілкування, при авторитарному відзначено наявність полярних проявів – від дуже низького до дуже високого рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Загальна тенденція проявляється в тому, що чим кращі партнерські стосунки в сім'ї, чим частіше батьки заохочують до спільного проведення часу, до мовленнєвої активності, тим вищий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, що й дало нам підстави для припущення про те, що диференційоване врахування цього зв'язку при організації системи формувальної роботи з підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Виявлена різниця в показниках комунікативно-мовленнєвого розвитку у дітей, що виховуються у сім'ях з різними типами родинного спілкування зумовила висновок, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку в

родинах, де не виявлено гармонійного типу родинного спілкування, потребує створення умов, спрямованих на підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини. Виходячи з цього було окреслено напрями роботи з дітьми дошкільного віку та розроблено програму роботи з батьками, спрямовану на покращення родинного спілкування з дітьми дошкільного віку.

У третьому розділі «Підвищення ефективності родинного спілкування як чинника комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку» обґрунтовано систему роботи, спрямованої на підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника шляхом покращення типу родинного спілкування; проаналізовано ефективність системи роботи, представлено дані порівняння експериментальної та контрольної груп після завершення формувального експерименту; пропонуються методичні рекомендації психологам і батькам щодо забезпечення оптимальних умов родинного спілкування.

У побудові системи формувальної роботи ми спиралась на дослідження, таких вчених, як Г.М.Андрєєва, А.М.Богущ, С.В.Корницька, М.І.Лісіна, О.І.Мерзлякова, Т.О.Піроженко, В.Н.Сидоренко, Г.С.Швайко та ін. Загальними принципами формувальної роботи визначено принципи: гуманізації спілкування батьків з дітьми, взаємодії, індивідуального та диференційованого підходу. Відповідно до мети дослідження завданнями формувального експерименту визначено: теоретично обґрунтувати систему роботи з батьками щодо комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників; розробити, апробувати та запровадити у практику освітньої діяльності програму підвищення ефективності родинного спілкування.

Психокорекційна робота проводилась окремо з батьками та у спільній роботі батьків із дітьми. У групі досліджуваних дітей було задіяно 25 дітей молодшого і старшого дошкільного віку ДНЗ “Олімпійський” №5 та 25 батьків, що реалізують різні стилі спілкування з дітьми. Група батьків ділилась на дві підгрупи по 12-13 осіб, а група з дітьми і батьками ділилась на чотири підгрупи. Система покращення родинного спілкування дитини дошкільного віку включає семінар-тренінг з батьками „Родинне спілкування як умова комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку” та розвивально-корекційні заняття (проводились спільно з батьками та дітьми), спрямовані на диференційоване удосконалення родинного спілкування. Обсяг психологічної підготовки батьків склав: 15 занять по 3 академічних години. Для покращення родинного спілкування, у ході семінару-тренінгу з батьками, визначено наступні завдання: підвищити психологічну компетенцію батьків, обговорити причини і характер виникнення дисгармонійних батьківсько-дитячих стосунків, розкрити значення та умови ефективного родинного спілкування, подолати помилки, які трапляються у взаємодії з дітьми, забезпечити психологічні умови для позитивного особистісного розвитку дитини.

Вихідними принципами корекційної роботи на цьому етапі стали: системність, комплексність у використанні методичних засобів та організаційних прийомів, орієнтація на особистісний потенціал учасників, активізація взаємодії всіх учасників. Для реалізації означених принципів і оволодіння батьками методом конгруентної комунікації використовувались комунікативні техніки (емпатійного «активного» слухання, ефективної похвали, розв’язання конфліктних ситуацій тощо).

Програма розвивально-корекційних занять, спільних для батьків та дітей складалась із 10 занять тривалістю 60-90 хв. (залежно від працездатності і зацікавленості дітей) вони проводились два рази на тиждень. Основною метою цього етапу дослідження став комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Робота спрямовувалась на: мовленнєвий розвиток дитини (фонетико-фонематичний, синтаксичний та семантичний), комунікативний розвиток дитини у спілкуванні з батьками (встановити контакт та довірливі стосунки батьків і дітей, формувати у дітей потребу у мовному спілкуванні, розвивати комунікативні уміння, удосконалення типу і мотивів спілкування з батьками, оптимізація ставлення до батьків, формувати навички культури спілкування). Для реалізації завдань використовуються такі методи, прийоми: техніки (діалогічного спілкування, ефективної похвали, сімейної хореографії тощо), ігри («Розізлись», «Чарівний килим» тощо), спеціальні завдання (теми «Фрукти», «Моя сім'я» тощо), вправи (малюнки, які говорять, головоломки тощо).

Для детального вивчення і співставлення результатів після формувального експерименту було відібрано комплекс методів, аналогічних тим, які застосовувалися в процесі констатувального експерименту. У контрольному експерименті брали участь 50 дітей та 50 батьків, по 25 дітей молодшого та старшого дошкільного віку в експериментальній та контрольній групах, 25 батьків експериментальної та 25 батьків дітей контрольної груп. Паралельно з дослідженням в експериментальних групах було проведене аналогічне контрольне дослідження за допомогою тих же методів вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників та особливостей родинного спілкування. В контрольних групах формувальний етап не проводився.

Узагальнюючи на контрольному етапі дані щодо типу родинного спілкування, слід зазначити, що відбулись зміни у бік збільшення кількості родин із гармонійним типом спілкування (із 17,6% до 32,9%). Також зменшилась кількість сімей із авторитарним (із 19,4% до 16,1%), ліберальним (із 47,8% до 43,7%), індіферентним (із 7,7% до 4,2%), негармонійним (із 7,5% до 3,1%) типами родинного спілкування. За допомогою критерію χ^2 , який становить $15,45 > 13,28$, імовірність допустимої похибки $P=0,01$, підтверджено ефективність проведеної роботи у даному напрямку.

Порівняння результатів обстеження в експериментальних групах, на етапі контрольного експерименту, показало, що відбулись зміни у ставленні батьків до дітей (батьки стали більш зацікавлені справами і планами дитини, частина батьків стала більше приділяти уваги дітям, частіше проводити з ними вільний час, спілкуватись, обговорювати різноманітні питання, зменшилась кількість батьків, які виявляють по відношенню до дитини злість, роздратування) та як наслідок – відбулось покращення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників. Зокрема, у контрольній групі збільшилось число дітей із високим рівнем комунікативно-мовленнєвого розвитку (з 11,8 % до 19,8% серед молодших дошкільників і з 34,6% до 42,7% серед старших дошкільників) та зменшилось із низьким (з 33,1% до 16,7 % серед молодших дошкільників та із 13,3% до 5,4% серед старших дошкільників). Показники були перевірені за допомогою критерію χ^2 , який становить $19,4 > 13,82$, імовірність допустимої похибки $P=0,001$, що підтверджує

ефективність проведення формувального експерименту. Натомість, всі зміни у контрольній групі статистично незначущі.

Таким чином, запропонована система роботи з покращення родинного спілкування позитивно вплинула на рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників, що проявилось у формуванні правильного словотворення, вірному підборі граматичних категорій та семантичному орієнтуванні, налагоджуванні спілкування з оточуючими, оптимізації контактів дітей з однолітками та дорослими.

Кількісні дані щодо впливу проведеної експериментальної роботи на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників експериментальної та контрольної груп представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльні дані комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників до і після формувального експерименту (у %) n=50

Етап дослідження	Група	Рівень розвитку (%)					
		Високий		Середній		Низький	
		Мол. дошк.	Ст. дошк.	Мол. дошк.	Ст. дошк.	Мол. дошк.	Ст. дошк.
До формувального експерименту	Експеримент.	11,8	34,6	55,1	52,1	33,1	13,3
	Контрольна	11,8	34,6	55,7	52,3	32,5	12,9
Після формувального експерименту	Експеримент.	19,8	42,7	63,4	51,9	16,7	5,4
	Контрольна	12,9	36,9	57,7	53,2	29,4	9,9

Сукупність усіх отриманих на заключному етапі дослідження даних в цілому свідчить про досить високу ефективність розробленої програми комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника під впливом родинного спілкування. Позитивні наслідки підтверджують наші припущення, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника детермінується особливостями родинного спілкування, а диференційоване врахування цього зв'язку при організації формувальної роботи сприяє ефективному комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільника. Одержані результати підтвердили гіпотезу та дозволили зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне вивчення та експериментальне розв'язання проблеми впливу родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку, що проявилось у визначенні типів родинного спілкування, критеріїв та рівнів комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника, створенні та апробації програми формувальної роботи з комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника, шляхом покращення типу родинного спілкування:

1. Підвищення ефективності дошкільної освіти на етапі реформування передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку, без якого неможливе повноцінне формування окремих психічних функцій, процесів і властивостей не тільки дитини, а й дорослого. Комунікативно-мовленнєвий розвиток – це не тільки

процес формування мовленнєвих умінь та навичок дитини, але і процес становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточенням, в якій віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування,

2. Спілкування з дорослими є головним фактором психічного розвитку з народження дитини упродовж перших років її життя, тому специфіка та порушення родинного спілкування – одна із найбільш актуальних наукових проблем. Успішний розвиток у дітей комунікативних умінь та формування культури мовленнєвого спілкування зумовлюється не лише особливостями їх комунікативно-мовленнєвого розвитку, але і потребами, які його мотивують, специфікою родинного спілкування.

3. Критеріями родинного спілкування з дитиною встановлено: ставлення до дитини, стиль спілкування, невербальні засоби спілкування дитини. На основі вивчення родинного спілкування за виділеними критеріями виділено такі його типи: гармонійний; ліберальний; авторитарний; індіферентний; негармонійний. Загальна тенденція проявляється в тому, що у більшості сучасних родин переважає ліберальний тип родинного спілкування, також зустрічається гармонійний і авторитарний типи, найменш поширеним виявився індіферентний та негармонійний типи родинного спілкування.

4. Компонентами комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника є мовленнєвий та комунікативний розвиток дитини. Мовленнєвий розвиток визначається за фонетико-фонематичним, синтаксичним, семантичним критеріями, комунікативний розвиток дитини у спілкуванні з батьками визначається за критеріями: тип та мотиви спілкування з батьками, ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними, культура спілкування, у спілкуванні з однолітками за критеріями: комунікативні вміння, культура спілкування, вибір партнера для спілкування. На основі вивчення у відповідності до даних критеріїв виділені рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей: високий, середній, низький. У дітей дошкільного віку переважає середній рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку, а у решти дітей високий і низький рівень зафіксований в рівній кількості.

5. Між комунікативно-мовленнєвим розвитком дошкільників та типом родинного спілкування встановлено тісний зв'язок. Найбільш високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників відзначається у родинах гармонійного типу. При індіферентному та ліберальному типах родинного спілкування переважає середній рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників. Низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників найчастіше виявляється при негармонійному та авторитарному типах родинного спілкування.

6. Для комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку необхідне впровадження системи заходів, спрямованих на підвищення психологічної компетенції батьків та корекції родинного спілкування, формування відкритості та високої активності спілкування, створення у родині атмосфери доброзичливості, емоційної піднесеності, радості, встановлення взаєморозуміння між дитиною і дорослим, формування стосунків довіри і співпраці, пошани і рівності на основі безумовного емпатійного прийняття дитини, конгруентності спілкування.

7. Ефективність цілеспрямованої роботи з батьками по покращенню родинного спілкування проявилась у збільшенні кількості родин із гармонійним типом родинного спілкування та зменшенні із авторитарним, ліберальним, індиферентним та негармонійним типами. Батьки стали більш зацікавлені справами і планами дитини, частина батьків стала більше приділяти уваги дітям, частіше проводити з ними вільний час, спілкуватись та обговорювати родинні справи.

8. Покращення родинного спілкування в сім'ях зумовлює підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника, що проявляється у формуванні правильного словотворення, вірному підборі граматичних категорій та семантичному орієнтуванні, супроводженні мовлення невербальними засобами спілкування, налагоджуванні спілкування з ровесниками, більш частих та конструктивних контактів з однолітками.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та родинного спілкування. Більш глибокої наукової розробки вимагають аналіз дослідження факторів впливу неблагополучної сім'ї на комунікативно-мовленнєву готовність дитини до навчання у школі; недостатньо вивчені питання гендерних особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини та міра розвитку пропедевтичної роботи з дітьми, які мають проблеми в комунікації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Михальська С.А. Вплив комунікативно-мовленнєвого розвитку на становлення особистості дитини / С.Михальська // Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д.Максименка. – К., 2007. – Т. 9. – Ч.5. – С. 238-243.

2. Михальська С.А. Психологічні особливості родинного спілкування дошкільника / С.Михальська // зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д.Максименка. – К., 2008. – Т. 10. – Ч.1. – С. 279-286.

3. Михальська С.А. Теоретичний аналіз дослідження проблеми спілкування / С.Михальська // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – № 25 (49). – С. 67-73.

4. Михальська С.А. Вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / С.А.Михальська // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – Вип. 4. – С. 219-228.

5. Михальська С.А. Взаємозв'язок стилів родинного спілкування та комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А.Михальська // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - № 26 (50). – Ч. 2. – С. 256-261.

6. Михальська С.А. Вивчення особливостей родинного спілкування і комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А.Михальська // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – Вип. 5. – С. 299-312.

7. Михальська С.А. Вплив батьків на розвиток спілкування дошкільника / С.А.Михальська // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - № 27 (51). – С. 114-120.

8. Михальська С.А. Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А.Михальська // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої.– Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – Вип. 6.- Ч. 2. - С. 74-85.

9. Михальська С.А. Психологічні аспекти комунікативно-мовленнєвого розвитку старшого дошкільника / С.А.Михальська // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Серія: психологічні науки. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г. – 2007. – Вип. 1. – С.118-121.

10. Михальська С.А. Вплив сімейних стосунків на розвиток спілкування старшого дошкільника / С.Михальська // Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2007. – С. 144-146.

11. Михальська С.А. Особливості родинного спілкування з дітьми дошкільного віку / С.Михальська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвяченої 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету: у 5 т. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-видавничий відділ, 2008. – Випуск 7. – Т.4. – С. 14-15.

12. Михальська С.А. Вплив стилю родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / С.Михальська // Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2008. – Ч. 1. – С. 270-272.

13. Михальська С.А. Вплив комунікативно-мовленнєвого розвитку на соціалізацію особистості дитини / С.Михальська // Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви: зб. наук. праць. – Чернівці: Книга ХХІ, 2009. – С. 184-188.

14. Михальська С.А. Психологічні особливості мовленнєвого розвитку дошкільників у різній віковий період / С.А.Михальська // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – Вип. 1. – С. 164-170.

15. Михальська С.А. Особливості організації корекційної роботи з комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А.Михальська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – Вип. 41. – С. 125-127.

16. Михальська С.А. Оцінка ефективності технології комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника шляхом впливу на родинне спілкування / С.А.Михальська // Актуальні проблеми практичної психології: збірник наукових праць. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2009. – Ч. 2. – С.70-78.

17. Михальська С.А. Взаємозв'язок стилів родинного спілкування та комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А.Михальська // Тези доповідей учасників Другої Міжнародної науково-практична конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти». – Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова МОН України, Поліграф-Центр, 2009. – С. 121-123.

АНОТАЦІЇ

Михальська С.А. Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2010.

Дисертація присвячена теоретичному обґрунтуванню та експериментальному вивченню особливостей родинного спілкування як чинника комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого і старшого дошкільного віку. Виділені компоненти комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника (мовленнєвий розвиток за фонетико-фонематичним, синтаксичним, семантичним критеріями; комунікативний розвиток дитини у спілкуванні з батьками та однолітками); визначено рівні (високий, середній та низький) комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та типи родинного спілкування (гармонійний, ліберальний, авторитарний, індіферентний, негармонійний). Встановлено взаємозв'язок між типом родинного спілкування та рівнем комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Доведено, що система формувальної роботи, спрямована на покращення типу родинного спілкування, позитивно впливає на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Визначено, що успішний комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників відбувається завдяки встановленню контакту і довірливих стосунків батьків з дітьми, формуванню у дітей потреби в мовному спілкуванні, виконанні спільних завдань із батьками, гармонізації типу сімейного спілкування.

Ключові слова: комунікація, мовлення, комунікативно-мовленнєвий розвиток, дошкільний вік, родинне спілкування, чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.

Михальская С.А. Семейное общение как фактор коммуникативно-речевого развития дошкольника. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2010.

Диссертационное исследование посвящено изучению особенностей коммуникативно-речевого развития детей дошкольного возраста. Произведен научный анализ теоретических подходов к изучению проблемы, исследованы особенности коммуникативно-речевого развития на этапе дошкольного детства и типы семейного общения; выделены факторы и критерии, способствующие коммуникативно-речевому развитию дошкольника.

В работе проанализированы научно-теоретические подходы к изучению особенностей общения и коммуникативно-речевого развития дошкольника. Изучение психологических исследований показало, что общение со взрослыми является главным фактором психического развития ребенка с момента рождения в течение первых семи лет его жизни, поэтому нарушение семейного общения – одна из наиболее актуальных проблем семей. Основными психологическими условиями успешного развития у ребенка коммуникативных умений и формирования у него культуры речевого общения являются особенности коммуникативно-речевого развития, потребности, которые его мотивируют, специфика семейного общения.

Доказано, что общение со взрослыми является ведущим фактором психического развития ребенка. Привлечение ребенка к речевому общению со взрослыми позитивно влияет на развитие его коммуникативных и речевых возможностей.

В работе представлены результаты эмпирического исследования типов семейного общения и коммуникативно-речевого развития дошкольников, на основе которых выделены следующие компоненты: речевое развитие (по фонетико-фонематическим, синтаксическим и семантическим критериям), коммуникативное развитие ребенка во время общения с родителями (по типу и мотивам общения с родителями, отношению к родителям и ожиданиям от общения с ними, культуре общения) и ровесниками (по коммуникативным умениям, критериям выбора партнера для общения, культуры общения). Фактором коммуникативно-речевого развития дошкольников является семейное общение с ребенком (отношение к ребенку взрослых, тип семейного общения, невербальное общение). На основании выделенных критериев и их показателей было выделено пять типов семейного общения (гармоничный, либеральный, авторитарный, индифферентный, негармоничный) и три уровня коммуникативно-речевого развития дошкольников (высокий, средний, низкий). Определена взаимосвязь уровня коммуникативно-речевого развития дошкольников и типа семейного общения.

Обоснована, разработана и апробирована комплексная система работы, направленная на улучшение семейного общения ребенка дошкольного возраста, а следовательно, и его коммуникативно-речевое развитие, которая состоит из семинара-тренинга с родителями и коррекционных занятий (которые проводятся совместно с родителями и детьми). Определено, что коммуникативно-речевое развитие дошкольников происходит благодаря следующему: контакту и доверительным отношениям между родителями и детьми, формированию у детей

потребности в речевом общении, выполнении совместных заданий с родителями, гармонизации типа семейного общения. В результате экспериментального обучения произошло статистически значимое увеличение количества детей со средним и высоким уровнями и снижение – с низким уровнем коммуникативно-речевого развития дошкольников по всем критериям.

Полученные в ходе исследования результаты могут быть использованы при коммуникативно-речевом развитии детей дошкольного возраста, при подготовке учебных пособий, рекомендаций по проблемам дошкольного образования.

Ключевые слова: коммуникация, речь, коммуникативно-речевое развитие, дошкольный возраст, семейное общение, факторы и критерии коммуникативно-речевого развития дошкольников.

Mikhal'ska S.A. Family communication as a factor of communicative speech development a preschooler. - Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Sciences Degree in Psychology, speciality 19.00.07 – Pedagogical and Developmental Psychology. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2010.

The dissertation is dedicated to theoretical foundation and experimental study of the peculiarities of family communication as a factor of speech development of junior and senior preschool children. The components of preschool child communicative speech development (speech development after phonetic, syntactic, semantic criteria; communicative child development in communication with parents and children of the same age) have been singled out. The levels of a preschool child speech development (high, medium and low) and the types of family communication (harmonious, liberal, authoritarian, indifferent, discordant) have been determined. The connection between the type of family communication and the level of preschool child speech development has been determined.

It has been proved that the system of molding work aimed at improving the type of family communication produces a positive impact on communicative preschool child speech development. It has also been determined that the successful communicative speech development of preschool children is due to the establishing proper contact and trustful relationships between parents and children, formation of the children's necessity in communication, performing common tasks with their parents, and harmonization of the type of family communication.

Key words: communication, speech, communicative development, preschool age, family communication, factors and criteria of communicative preschoolers speech development.